

J.L. Teeuwen  
M.A. van Leeuwen

Publicatie 2.208

# EEN WELBESTEDE VAKANTIE

Recreatie-uitgaven en -inkomsten rond de Grevelingen

Juli 1997



SIGN: L26-2.208  
EX. NO C  
MLV:

Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO)  
Afdeling Structuuronderzoek

945166

## REFERAAT

### EEN WELBESTEDE VAKANTIE; RECREATIE-UITGAVEN EN -INKOMSTEN ROND DE GREVELINGEN

Teeuwen, J.L. en M.A. van Leeuwen

Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO), 1997

Publicatie 2.208

ISBN 90-5242-399-7

40 p., tab., fig., bijl

Dit onderzoek geeft inzicht in de regionaal-economische betekenis van recreatie en toerisme in de Grevelingen. Aan de hand van enquêtes wordt een beschrijving gegeven van de recreanten in het gebied en hun bestedingen. Daarbij wordt aandacht besteed aan de regionale spreiding van die bestedingen. Via een speciaal opgestelde regionale input-output tabel is het daarmee samenhangende inkomen en werkgelegenheid berekend.

Grevelingen/Recreatie/Toerisme/Watersport/Bestedingen/Werkgelegenheid/Inkomen

Omslagfoto: Grevelingenmeer

---

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

# INHOUD

	Blz.
WOORD VOORAF	5
SAMENVATTING	7
1. INLEIDING	9
1.1 Achtergrond en doelstelling	9
1.2 Aanpak	9
1.3 Afbakening	10
1.4 Aantallen recreanten	12
1.5 Uitvoering van het veldwerk	12
2. KENMERKEN VAN DE RECREANTEN	15
2.1 Type recreant en zijn activiteit	15
2.2 Persoonskenmerken	16
2.3 Reisgezelschap	18
2.4 Vervoer en verblijf	19
2.5 Grevelingen als reisdoel	21
3. BESTEDINGEN	23
3.1 Inleiding	23
3.2 Bestedingen	23
3.3 Gemiddelde besteding per recreant	24
3.4 Totale bestedingen Grevelingen	28
3.5 Geografische spreiding bestedingen	29
4. INKOMEN EN WERKGELEGENHEID	31
4.1 Inleiding	31
4.2 Inkomen	31
4.3 Werkgelegenheid	32
4.4 Economisch belang	33
LITERATUUR	34
BIJLAGEN	37
1. Begrippenlijst	38
2. Totaaloverzicht enquêtedata, -locaties en het weer	40

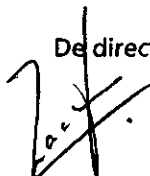
## WOORD VOORAF

In het kader van het DLO-onderzoeksprogramma "Recreatie en Toerisme" heeft het Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO) onderzoek verricht naar de economische betekenis van recreatie en toerisme in de Grevelingen.

Dit onderzoek was zowel bedoeld om een methode voor regionaal-economische analyse te beproeven, als om inzicht te geven in de feitelijke betekenis van het recreatieve bezoek aan de Grevelingen. Dit beknopte rapport besteedt uitsluitend aandacht aan laatstgenoemde punt. Een uitvoeriger verslag van het totale onderzoek is vastgelegd in de interne nota "Recreatie en toerisme in de Grevelingen; een economische analyse".

Het onderzoek is begeleid door dhr. ing. J. Ladders, directeur van Natuur- en Recreatieschap de Grevelingen en dhr. ir. R.J. Brouwer van de Directie Zuidwest. Ik dank hen voor hun inbreng in het onderzoek.

Verder zijn wij veel dank verschuldigd aan al degenen die bereid waren de enquêteurs te woord te staan.

De directeur,  


L.C. Zachariasse

Den Haag, juli 1997

# SAMENVATTING

## *Aanpak*

De regionaal-economische betekenis van de Grevelingen wordt in dit rapport beschreven in termen van werkgelegenheid en inkomen. Dit gebeurt in twee stappen:

- a) de omvang van de directe toeristisch-recreatieve bestedingen wordt geschat op basis van een bestedingsenquête onder recreanten in de Grevelingen;
- b) de uiteindelijke effecten van die bestedingen op de regionale economie worden berekend met behulp van een input-outputanalyse en vertaald in termen van werkgelegenheid en inkomen.

## *Onderzochte groepen*

Het onderzoek richt zich op degenen die gebruikmaken van de recreatieve voorzieningen in de Grevelingen. Hieronder vallen alle bezoekers, inclusief bewoners uit de directe omgeving, zolang de beweegreden om ernaartoe te gaan maar recreatief van aard is. In deze studie richten we ons op oeverrecreanten, surfers en watersporters. Daarnaast is onderscheid gemaakt naar dagen verblijfsrecreanten.

Op basis van telgegevens van het Natuur- en Recreatieschap de Grevelingen is het totaalbezoek aan de Grevelingen voor oeverrecreatie en surfen geraamd op 1,3 miljoen gebruiksdagen per jaar. Daarnaast is het totaalbezoek door watersporters berekend. Deze groep is verdeeld naar vaste-ligplaatshouders en passanten. Door vaste-ligplaatshouders (3.700 plaatsen, gemiddeld 11.000 gebruikers) wordt gedurende 522.500 dagen gebruikgemaakt van de Grevelingen, gebaseerd op een geraamde gemiddelde verblijfsduur van 47,5 dagen per jaar. Het aantal dagen dat passanten doorbrengen in de Grevelingen is geschat op 376.500 dagen, gebaseerd op tellingen door Rijkswaterstaat bij de sluis van Bruinisse. Totaal komt het aantal gebruiksdagen van de Grevelingen neer op circa 2.230.300 dagen.

## *Enquête*

De enquêtes zijn afgenomen bij jachthavens en watersporteilanden, surfstranden, zwemstrandjes en dagrecreatieterreinen. Deze locaties zijn zoveel mogelijk verspreid over de Grevelingen geselecteerd, waarbij mede gekeken is naar het bezoekersaantal om een voldoende grote populatie per locatie te hebben.

## *Bestedingen*

Het gaat in dit onderzoek niet om bestedingen in de Grevelingen, maar om de uitgaven die bezoekers aan de Grevelingen doen gedurende een vakantie of dagtocht. Het gaat daarbij zowel om bestedingen in het onderzoeksgebied als erbuiten. De bestedingen worden onderverdeeld naar de uitgavencategorieën vervoer, horeca, cultuur, recreatief winkelen, boodschappen, huur recreatiegoederen en accommodatie.

Gemiddeld wordt aan een dagje uit in het kader van de Grevelingen f 29,69 uitgegeven. De dagrecreanten geven gemiddeld f 17,43 uit, met als belangrijkste kostenpost het vervoer. De verblijfsrecreanten besteden een gemiddeld bedrag van f 34,85 per dag, waarbij horeca de belangrijkste uitgavencategorie is.

De surfers en watersporters besteden anderhalf keer zoveel als oeverrecreanten. Oeverrecreanten hebben een gemiddelde dagbesteding van f 22,47. Verhoudingsgewijs geven zij het grootste gedeelte uit aan vervoer en accommodatie. De surfers hebben een dagbesteding van gemiddeld f 34,45, met als belangrijkste uitgavencategorie het vervoer. De watersporters tot slot geven op een dag gemiddeld f 34,00 uit, waarbij het grootste aandeel gaat naar de horeca.

Op jaarbasis wordt ruim 73 miljoen gulden besteed door recreanten die de Grevelingen bezoeken. Deze uitgaven komen vrijwel allemaal terecht in een straal van 65 km rond de Grevelingen. Exclusief accommodatiekosten komt 60% terecht op Schouwen-Duiveland en 15% op Goeree-Overflakkee. Inclusief accommodatiekosten genereert Schouwen-Duiveland bijna 50% en Goeree-Overflakkee 41% van de bestedingen.

## *Werkgelegenheid en inkomen*

De bestedingen van de Grevelingen kunnen worden omgerekend naar inkomen en werkgelegenheid die met het gebied samenhangen.

De 64 miljoen gulden aan bestedingen (exclusief BTW) genereren een totaal inkomen van bijna 44 miljoen gulden, waarvan 77% direct inkomen en 23% indirect inkomen. De totale werkgelegenheid is geraamd op 540 arbeidsjaren, waarvan ruim viervijfde deel directe werkgelegenheid betreft.

# 1. INLEIDING

## 1.1 Achtergrond en doelstelling

Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) schetst in haar rijksnota "Kiezen voor recreatie; beleidsnota openluchtrecreatie 1992-2010" dat de plaats voor recreatie binnen het ruimtelijke, economische en sociale krachtenveld gewaarborgd moet blijven. Als een van de hoofdlijnen van beleid wordt dan ook de versterking van het economisch functioneren van de toeristische sector aangegeven, waarbij het economisch belang van de sector recreatie en toerisme beter tot uitdrukking moet komen.

Dit rapport bevat een beknopt verslag van een onderzoek in de Grevelingen, waarin een overzicht wordt gegeven van de regionaal-economische betekenis van recreatie en toerisme 1).

## 1.2 Aanpak

De regionaal-economische betekenis van de Grevelingen is bepaald in twee stappen:

- a) de omvang van de directe toeristisch-recreatieve bestedingen wordt geschat op basis van een bestedingsenquête onder recreanten in de Grevelingen;

In dit onderzoek worden de volgende uitgavencategorieën onderscheiden: vervoer, horeca, cultuur, recreatief winkelen, boodschappen, huur recreatiegoederen en accommodatie;

- b) de uiteindelijke effecten van die bestedingen op de regionale economie worden berekend met behulp van een input-outputanalyse en vertaald in termen van werkgelegenheid en inkomen.

Deze effecten worden verdeeld in directe en indirecte effecten. Directe effecten worden gerealiseerd in de bedrijven waar de uitgaven daadwerkelijk worden gedaan (bijvoorbeeld het restaurant waar je iets eet). Ander bedrijven en instellingen leveren goederen en diensten aan dit restaurant (bijvoorbeeld de leverancier van etenswaren). Deze zijn op hun beurt ook weer afhankelijk van toeleverende bedrijven, enzovoort. De hiermee samenhangende werkgelegenheid en inkomen worden de indirecte effecten genoemd.

---

1) Een uitvoeriger verslag is te vinden in: "Recreatie en toerisme in de Grevelingen; Een economische analyse", Interne Nota 469

## *Bestedingen*

Het gaat in het onderzoek niet om de bestedingen *in* de Grevelingen, maar om de uitgaven die bezoekers aan de Grevelingen doen gedurende een vakantie of dagtocht. Het betreft hier zowel bestedingen in het onderzoeksgebied als erbuiten (in de regio of in een nog groter gebied).

### **1.4 Aantallen recreanten**

Het onderzoek richt zich op degenen die gebruikmaken van de recreatieve voorzieningen in de Grevelingen. De omvang van het totaal aantal bezoekers is berekend op basis van telgegevens van het Natuur- en Recreatieschap de Grevelingen, tellingen door Rijkswaterstaat (RWS) bij de sluis van Bruinisse, andere onderzoeken en gesprekken met deskundigen. Deze bezoekersaantallen zijn omgerekend naar het aantal dagen per jaar dat gebruikgemaakt wordt van de Grevelingen (hierna genoemd "gebruiksdagen"), om later in het onderzoek de dagbestedingen op te kunnen hogen naar de totale bestedingen per jaar.

Het totaalbezoek aan de Grevelingen voor oeverrecreatie en surfen is geraamd op 1,3 miljoen gebruiksdagen per jaar. Het totaal is inclusief surfers, aangezien over deze groep recreanten geen aparte telgegevens beschikbaar zijn. Voor het bepalen van het bezoek door watersporters, is er onderscheid gemaakt naar vaste-ligplaatshouders en passanten. Totaal wordt door vaste-ligplaatshouders (3.700 plaatsen, gemiddeld 11.000 gebruikers) gedurende 522.500 dagen gebruikgemaakt van de Grevelingen, gebaseerd op een geraamde gemiddelde verblijfsduur van 47,5 dagen per jaar. Passanten zijn goed voor een totaal van ruim 376.500 gebruiksdagen.

*Tabel 2.4 Aantal gebruiksdagen Grevelingen per recreantengroep*

Recreantengroep	Gebruiksdagen
Oeverrecreanten inclusief surfers	1.331.300
Watersporters: vaste-ligplaatshouders	522.500
passanten	376.500
<b>Totaal</b>	<b>2.230.300</b>

### **1.5 Uitvoering van het veldwerk**

De enquête bestond uit een gestructureerde vragenlijst, waarbij de antwoorden zoveel mogelijk voorgecodeerd waren. De enquêtes zijn afgenomen op verschillende soorten locaties (zie figuur 1.2). Hierbij is gekozen voor jachthavens en watersporteilanden om de watersporters te bereiken, surfstranden



## Onderzoeksgebied en enquêtelocaties

### Strandjes & dagrecreatieterreinen:

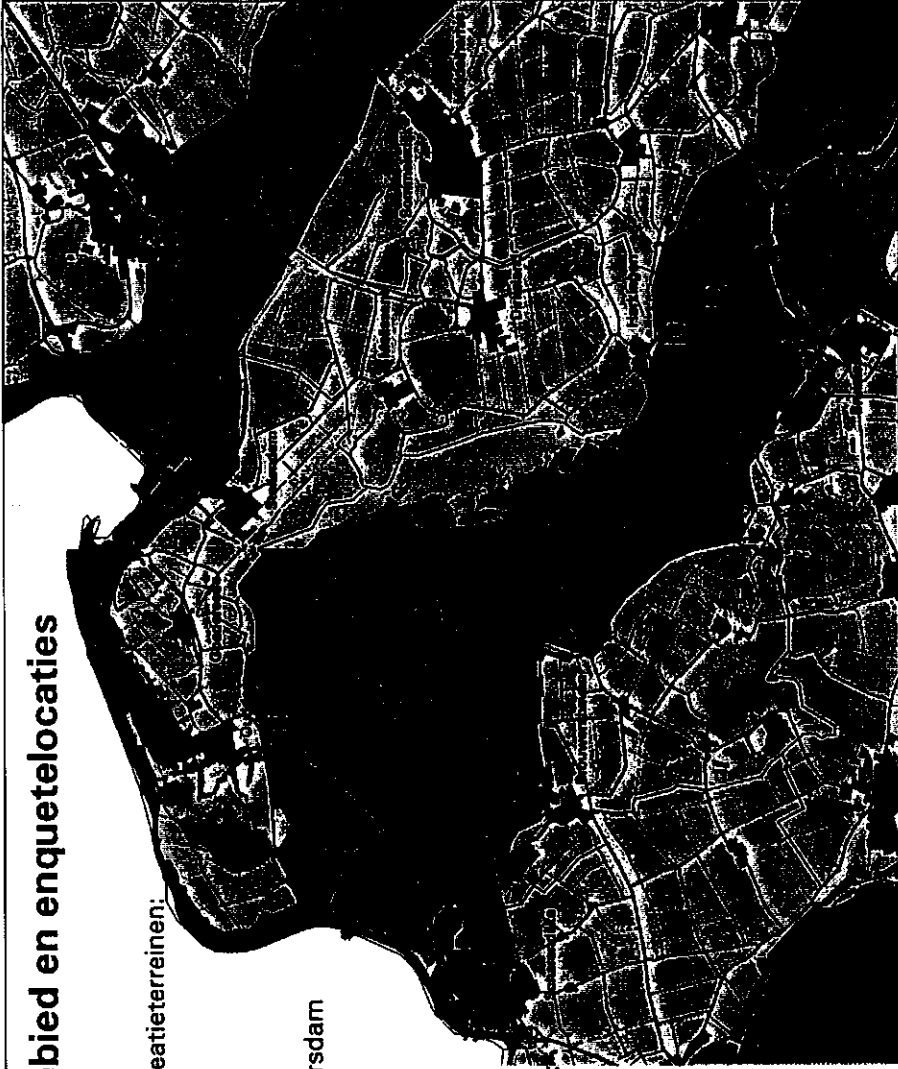
- 1 Kabbelaarsbank
- 2 Grevelingendam
- 3 De Punt
- 4 Den Osse
- 5 Scharendijke
- 6 Binnenkant Brouwersdam

### Havens:

- 7 Brouwershaven
- 8 Aqua Delta
- 9 Port Zelande
- 10 Herkingen
- 11 Ouddorp

### Watersporteilanden:

- 12 Mosselbank
- 13 Ossehoek
- 14 Archipel



Figuur 1.2 Onderzoeksgebied en enquêtelocaties  
Bron: Ruimtescanner, bewerking: LEI-DLO.

vanwege de surfers en zwemstrandjes en dagrecreatieterreinen om de verschillende oeverrecreanten in het onderzoek te betrekken.

De locaties zijn zoveel mogelijk verspreid over de Grevelingen geselecteerd, waarbij mede gekeken is naar het bezoekersaantal om een voldoende grote populatie per locatie te hebben. Tevens is getracht zoveel mogelijk de locaties op beide aangrenzende eilanden mee te nemen, om de uitslagen met betrekking tot de bestemming van de bestedingen zo min mogelijk te beïnvloeden.

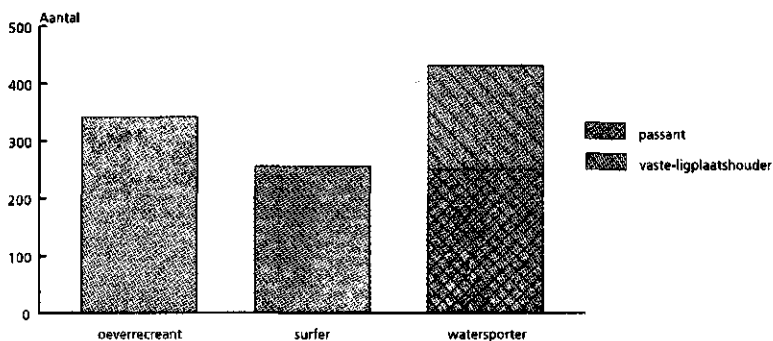
Als enquêtelocaties zijn de drie grootste dagrecreatieterreinen (Kabellaarsbank, de Punt en strand Grevelingen) en de vier grootste havens (Brouwershaven, Aqua Delta, Marina Port Zélande en Herkingen) meegenomen. Met een zeilboot zijn ook de drie drukste watersporteilanden (Ossehoek, Archipel en Mosselbank) aangedaan om zodoende de passanten die niet aanleggen in jachthavens of aan de oever van de Grevelingen mee te kunnen nemen in het onderzoek. Daarnaast zijn incidenteel ook de haven van Ouddorp, de haven en het strandje van den Osse en Scharendijke en de binnenkant van de Brouwersdam meegenomen. In totaal zijn 1.029 mensen geënuquêteerd.

Een overzicht van de enquêtedata, het aantal gerealiseerde enquêtes per locatie en de weersomstandigheden op die dagen is te vinden in bijlage 2.

## 2. KENMERKEN VAN DE RECREANTEN

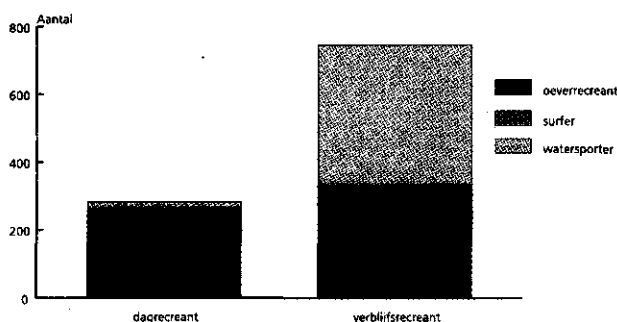
### 2.1 Type recreant en zijn activiteit

Van de geënquêteerde recreanten is 42% watersporter. De verdeling in deze groep naar vaste ligplaatshouder en passant is vrijwel fifty-fifty. De oeverrecreanten vertegenwoordigen een derde en de surfers een kwart van de ondervraagden (figuur 2.1).



Figuur 2.1 Aantal respondenten naar recreatieactiviteit

Nast de verdeling naar activiteit is ook onderscheid gemaakt naar respondenten die een dagtocht maakten of in het gebied overnachtten (figuur 2.2). Hieruit blijkt dat bijna driekwart van de onderzochte recreanten verblijfsrecreant is en ruim een kwart dagrecreant.



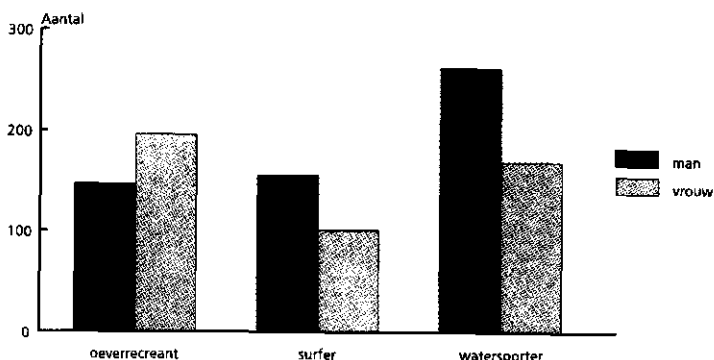
Figuur 2.2 Verdeling van recreatieactiviteiten naar dag- en verblijfsrecreanten in aantal respondenten

De watersporters komen nauwelijks voor slechts een dagje naar de Grevelingen, ruim 95% is verblijfsrecreant. Bij de oeverrecreanten is het aantal dagen verblijfsrecreanten ongeveer gelijk.

Van de dagrecreanten komt ruim 60% voor oeverrecreatie. Onder verblijfsrecreanten is de watersport favoriet (55%).

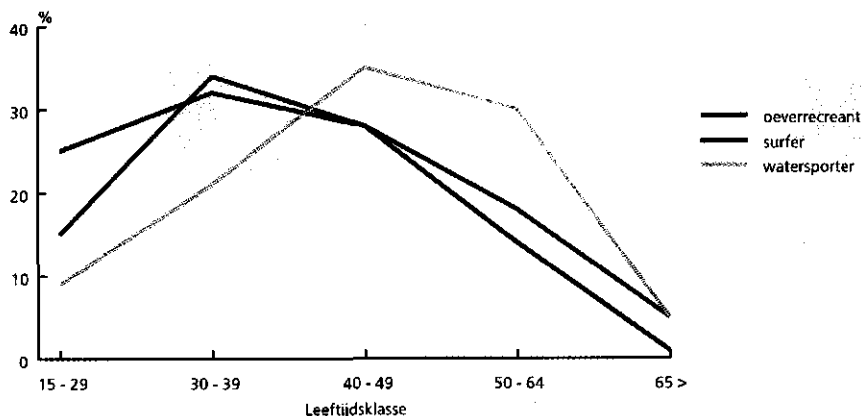
## 2.2 Persoonskenmerken

Er zijn iets meer mannen (55%) geënquêteerd dan vrouwen (45%). Onder de oeverrecreanten bevinden zich iets meer vrouwen dan mannen. Bij de surfers en watersporters is de meerderheid van het mannelijke geslacht.



*Figuur 2.3 Verdeling aantal respondenten per recreatieactiviteit naar geslacht*

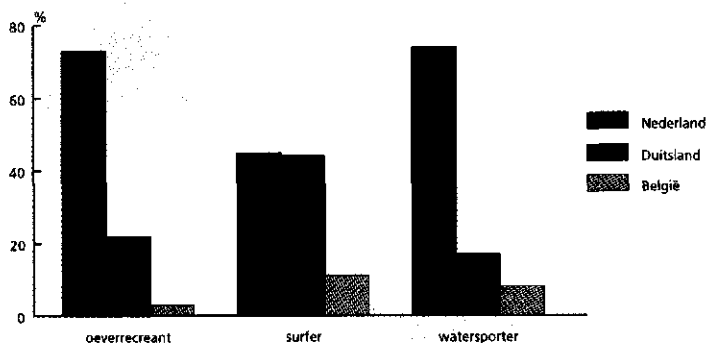
Van de ondervraagden valt 60% tussen de 30 - 49 jaar. Als ook de categorie 50-64 jaar wordt meegenomen, dan komt dat percentage op ruim 80%. In de jongste leeftijdsklasse valt 15% van de ondervraagden, waarbinnen de surfers sterk vertegenwoordigd zijn. Onder de watersporters zijn de "jongeren" (15 - 39) duidelijk minder en de "ouderen" (50 +) meer vertegenwoordigd. De oeverrecreanten zijn iets jonger dan het gemiddelde beeld.



Figuur 2.4 Aantal respondenten per recreatieactiviteit per leeftijdsklasse

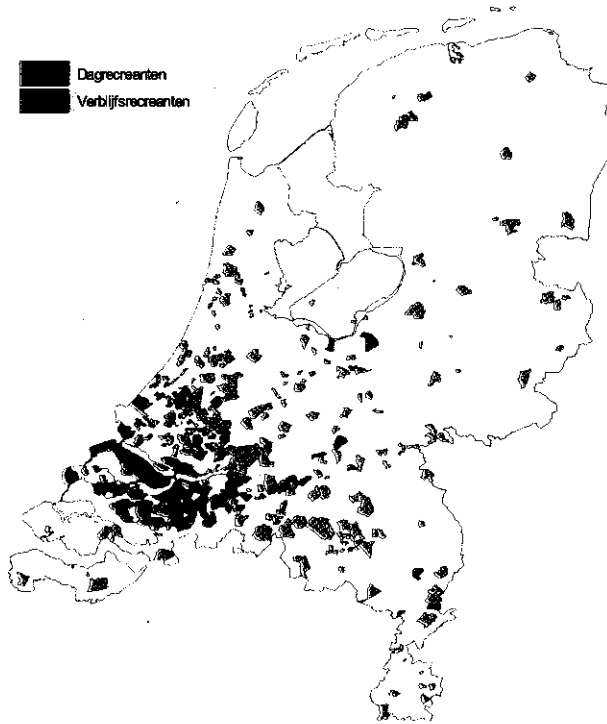
Bij de interpretatie van dit figuur moet er rekening mee worden gehouden dat alleen respondenten van 15 jaar en ouder geënquêteerd zijn.

De herkomst van de recreanten is ook onderzocht. Van de geënquêteerden woont 67% in Nederland, ruim een kwart komt uit Duitsland en 7% uit België.



Figuur 2.5 Herkomst naar nationaliteit per recreatieactiviteit, in %

Het overgrote deel van de oeverrecreanten en watersporters komt uit Nederland. De verdeling naar nationaliteit onder de surfers laat een afwijkend beeld zien. Er komen ongeveer evenveel Duitsers als Nederlanders naar de Grevelingen om te surfen (circa 45%). Ruim 10% van de ondervraagde surfers heeft de Belgische nationaliteit.



*Figuur 2.6 Nederland; Herkomst respondenten verdeeld naar dag- en verblijfsrecreanten*

De verdeling naar woonplaats van de Nederlandse respondenten laat zien dat de Grevelingen blijkbaar een belangrijke bestemming is voor mensen uit de Randstad, Noord-Brabant en Zeeland (figuur 2.6). De dagrecreanten onder de respondenten komen voornamelijk uit de regio, de verblijfsrecreanten vanuit heel Nederland.

### **2.3 Reisgezelschap**

De Grevelingen is een echte gezinsbestemming. In 53% van de gevallen maken kinderen deel uit van het reisgezelschap. Uit de opmerkingen van de respondenten blijkt dat de Grevelingen (en de voorzieningen in en rondom het meer) kindvriendelijk is, onder andere vanwege ondiep water en schone oevers.

Tabel 2.1 Samenstelling gezelschap

	Gezelschap	Gem. groepsgrootte
Alleen	62	
Met kinderen	550	4,5
Zonder kinderen	417	2,5

Van de respondenten komt 6% in z'n eentje naar de Grevelingen om te recreëren. Van deze groep behoort tweederde deel tot de surfers (tabel 2.2). Dit kan liggen aan het individuele karakter van de sport.

Tabel 2.2 Reisgezelschap naar activiteit in %

	Meerdere personen	Alleen
Oeverrecreant	34	24
Surfer	22	65
Watersporter	44	11
Totaal	100	100

## 2.4 Vervoer en verblijf

In het onderzoek is ook gekeken naar de wijze van vervoer van de respondenten. Hierbij is onderscheid gemaakt naar twee reisonderdelen. Enerzijds het vervoer van huis- naar verblijfsadres. Hieronder wordt ook het vervoer van de dagrecreanten naar de Grevelingen verstaan (de bestemming kan gezien

Tabel 2.3 Wijze van vervoer, in %

	Huis - ver- blijfsadres N=1.060	Verblijfsadres - Grevelingen N=746
Personenauto, motor, busje (maximaal 6 personen)	77	32
Camper	5	6
Boot	16	24
Overig	2	38
Totaal %	100	100

worden als het verblijfsadres voor die dag). Onder deze categorie vallen dus alle respondenten. Anderzijds is de verblijfsrecreanten nog gevraagd met welk vervoermiddel zij van hun verblijfsadres naar de Grevelingen (enquêtelocatie) zijn gekomen (tabel 2.3).

Ruim driekwart van alle ondervraagden komt met de auto naar de regio. Landelijk gezien ligt dit percentage voor binnenlandse vakanties van Nederlanders hoger, namelijk op 85 (CBS, 1995). Daarnaast komt nog eens bijna 16% met de boot naar de Grevelingen. Aangezien we hier te maken hebben met een watersportgebied, ligt dit percentage ruim boven het landelijk gemiddelde van 1%. In de categorie overig zitten de vervoersmogelijkheden openbaar vervoer, bromfiets/scooter, fiets, lopend en overig. Het aandeel van de respondenten dat met het openbaar vervoer is gekomen, is te verwaarlozen (0,4% tegen landelijk gezien rond de 8%). Dit kan eraan gelegen zijn dat de bereikbaarheid van de eilanden door beperkt openbaar vervoer (geen trein, tram) bemoeilijkt wordt. Bovendien belemmeren recreatiegoederen als een surfplank het gebruik van openbaar vervoer.

Vanaf het verblijfsadres wordt de afstand tot de Grevelingen vaker op de fiets en lopend afgelegd (beide rond de 5%). Het aandeel van de auto neemt af tot 32%. De categorie overig (38%) bevat nu ook de watersporters die op hun boot zijn geënquêteerd. Voor deze categorie is de verblijfplaats tevens enquêtelocatie, waardoor er geen afstand is afgelegd van verblijfsaccommodatie naar de Grevelingen.

De meest gebruikte accommodatievorm is de eigen boot. Dit komt overeen met het beeld dat ongeveer de helft van de respondenten getypeerd kan worden als watersporter. Overige accommodaties waar relatief vaak gebruik van wordt gemaakt, zijn de toercaravan, de gehuurde bungalow en in mindere mate de camper.

*Tabel 2.4 Gebruik accommodatievormen, in aantal en %*

	Aantal	%
Toercaravan/camper/tent	172	24
Hotel/Pension/Appartement	28	4
Eigen boot	376	50
Leen-/huurboot	18	2
Eigen tweede woning/bungalow/stacaravan	39	5
Gehuurde bungalow/stacaravan	89	12
Bij familie, vrienden, kennissen	22	3
Anders	2	0
<b>Totaal</b>	<b>746</b>	<b>100</b>

De gemiddelde verblijfsduur van de verblijfsrecreanten in de regio bedraagt 8 dagen. De verblijfsduur van recreanten met een vaste seizoen-, stand- of ligplaats langer dan 3 maanden is hierbij niet meegenomen.



Ruim 77% van de respondenten heeft een verblijfsduur van minder dan 8 weken. De overige respondenten hebben een verblijfsduur van 3 maanden tot een jaar (19% heeft een vaste stand- of ligplaats (jaarplaats). "Verblijfsduur" is bij de laatste groep niet de daadwerkelijke (persoonlijke) aanwezigheid, maar de tijd dat de accommodatie beschikbaar is.

Slechts 2% van de respondenten heeft het verblijf in en rond de Grevelingen geboekt via een reisorganisatie. De meeste verblijfsrecreanten betalen direct aan de verhuurder. Op bijna een vijfde van de ondervraagden was deze vraag niet van toepassing, aangezien zij verbleven bij familie of kennissen (geen kosten) of in het bezit waren van een tweede woning (hier is geen sprake meer van huur, maar van aflossing). Dit geldt voor zowel de Nederlanders als de buitenlanders.

*Tabel 2.5 Wijze van betaling van accommodatie, in aantal en %*

	Absoluut	%
Reisorganisatie	14	2
Verhuurder	582	78
Niet van toepassing	137	18
Onbekend	13	2
<b>Totaal</b>	<b>746</b>	<b>100</b>

## 2.5 Grevelingen als reisdoel

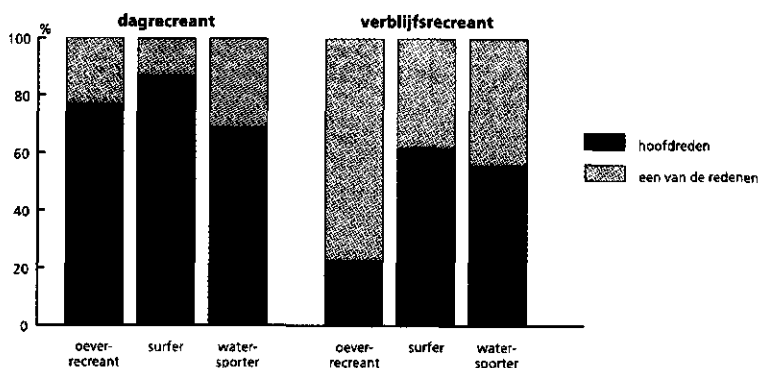
Ruim de helft van de recreanten geeft de Grevelingen op als hoofdreden om de regio te bezoeken. Voor de overige respondenten is de Grevelingen minder belangrijk in de keuze voor de regio als bestemming. Alleen van de surfers kiest het grootste deel (ruim 70%) bewust voor de Grevelingen als reisdoel. De speciaal aangelegde surfstranden lijken hiermee te voldoen aan een behoefte.

*Tabel 2.5 Grevelingen als reden voor bezoek aan de regio, naar activiteit, in %*

	Oeverrecreant	Surfer	Watersporter	Totaal
Hoofdreden	51	71	56	58
Een van de redenen	49	29	44	42
<b>Totaal</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>100</b>

Als ook de verdeling naar dag- en verblijfsrecreant erbij genomen wordt, dan komt een ander beeld naar voren (figuur 2.7). Van de geënquêteerde dag-

recreanten is de Grevelingen voor bijna 80% hoofdrede van bezoek. Dit komt naar voren bij elke dagrecreatieactiviteit. De Grevelingen wordt dus als locatie voor een dagtocht zeer bewust gekozen. Bij een langer verblijf in een regio spelen vaak meerdere motieven mee. Een veelgehoorde opmerking in de Grevelingen was dat juist de combinatie binnenwater (Grevelingenmeer) en buitenwater (Noordzee) de reden voor het verblijf in de regio was. Dit geldt met name voor de oeverrecreanten.



Figuur 2.7 Grevelingen als reden voor bezoek naar type recreant en recreatie-activiteit, in %

De surfers wijken af van dit beeld. Ook voor het doorbrengen van de (surf)vakantie is doelbewust de locatie uitgezocht. Ruim 62% geeft namelijk de Grevelingen als hoofddoel van de vakantie weer. Ook de ondervraagde watersporters plannen in meer dan de helft van de gevallen hun vakantie bewust in de regio.

Ruim 95% van de respondenten geeft aan de Grevelingen de moeite waard te vinden om nog eens terug te komen (tabel 2.6). Slechts 2% zal zeker geen herhalingsbezoek meer afleggen.

Tabel 2.6 Indicatie "Grevelingen de moeite waard om terug te komen", in %

	%
Ja	95
Nee	2
Weet niet	3
<b>Totaal</b>	<b>100</b>

## 3. BESTEDINGEN

### 3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de uitgaven die worden gedaan in het kader van een dagje uit of vakantie in de Grevelingen. Het gaat hierbij zowel om bestedingen in het onderzoeksgebied als erbuiten (in de regio of in een nog groter gebied). Aan de recreanten is gevraagd of de Grevelingen de hoofdreden of een van de redenen van het bezoek aan de regio was. Indien het de hoofdreden betreft, worden alle uitgaven die tijdens de vakantie of dagtocht worden gedaan aan de Grevelingen toegerekend. Als het slechts één van de redenen is, is 50% van de bestedingen meegenomen in de berekeningen.

De geënquêteerden is gevraagd naar de totale bestedingen van het gezelschap waartoe ze behoren gedurende de enquêtedag voor de volgende uitgavencategorieën: vervoer, horeca, cultuur, recreatief winkelen, boodschappen, huur recreatiegoederen en accommodatie.

Voor het vaststellen van een gemiddelde dagbesteding per recreant zijn de totale bestedingen per gezelschap omgerekend naar een besteding per persoon.

Enkele uitgaven van verblijfsrecreanten, zoals voor accommodatie en transportkosten voor heen- en terugreis, zijn gedeeld door de verblijfsduur.

### 3.2 Bestedingen

Op de enquêtedag besteedde 83% van de respondenten geld aan een of meer van de uitgavencategorieën (exclusief vervoerskosten van en naar huis).

De belangrijkste uitgavencategorieën naar omvang en uitgaven zijn "vervoer", "accommodatie", "horeca" en "boodschappen". Aan de overige categorieën wordt slechts door een klein aantal respondenten iets uitgegeven.

*Tabel 3.1 Aantal en % van de respondenten met bestedingen en de gemiddelde besteding in guldens per uitgavencategorie per dag*

Uitgavencategorie	Aantal	%	Gem. dagbesteding N=1.029
<i>Totaal</i>	854	83	f 29,69
Vervoer	1.015	99	f 8,91
Horeca	638	62	f 8,00
Cultuur	40	4	f 0,33
Recreatief winkelen	85	8	f 0,69
Boodschappen	572	56	f 6,23
Huur recreatiegoederen	32	3	f 0,54
Accommodatie	711	69	f 4,99

### 3.3 Gemiddelde besteding per recreant

#### *Dag- en verblijfsrecreant*

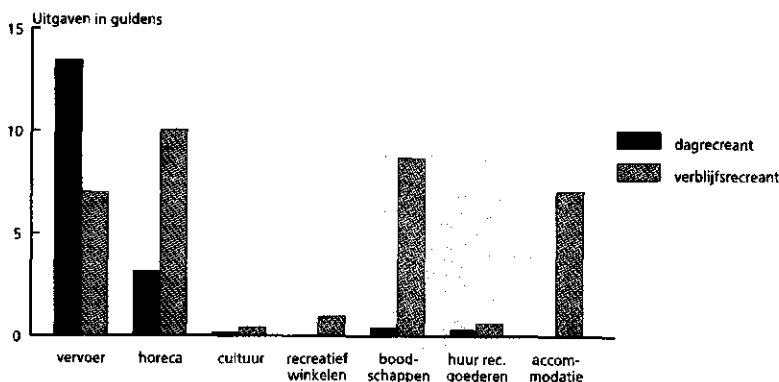
Gemiddeld wordt aan een dagje uit in het kader van de Grevelingen f 29,69 uitgegeven (tabel 3.2). Met f 8,91 maken de vervoerskosten een derde van die bestedingen uit, gevolgd door "horeca" en "boodschappen" (27% en 21%). "Accommodatie" is daarna de belangrijkste uitgavencategorie.

*Tabel 3.2 Gemiddelde dagbesteding in guldens en percentuele verdeling, verdeeld naar type recreant en uitgavencategorie*

	Dagrecreant		Verblijfsrecreant		Totaal	
	guldens	%	guldens	%	guldens	%
Vervoer	13,45	77	7,00	20	8,91	30
Horeca	3,14	18	10,05	29	8,00	27
Cultuur	0,14	1	0,42	1	0,33	1
Recreatief winkelen	0,00	0	0,96	3	0,69	2
Boodschappen	0,40	2	8,69	25	6,23	21
Huur recreatiegoederen	0,30	2	0,64	2	0,54	2
Accommodatie	0,00	0	7,09	20	4,99	17
<b>Totaal</b>	<b>17,43</b>	<b>100</b>	<b>34,85</b>	<b>100</b>	<b>29,69</b>	<b>100</b>

De dagrecreanten geven gemiddeld f 17,43 uit aan een "dagje Grevelingen". De vervoerskosten maken ruim driekwart uit van de totaaluitgaven per dag. Aan horeca wordt nog eens bijna 20% uitgegeven. Willen we dit bedrag

vergelijken met de uitgave per dagtocht "zonnen, zwemmen, picknicken, dagkamperen en dergelijke" van f 7,58 (CBS/NBT, 1996), dan moeten eerst de kosten die in de bedragen inbegrepen zijn met elkaar overeenkomen. In het bedrag van het CBS zitten niet inbegrepen de uitgaven aan "recreatief winkelen" en de vaste lasten per kilometer. Trekken we deze kosten van de dagbesteding in de Grevelingen af, dan komen we op een bedrag van f 9,36. Dit is nog steeds anderhalve gulden hoger dan de dagtochtuitgave van het CBS.



*Figuur 3.1 Gemiddelde dagbesteding in guldens van dag- en verblijfsrecreanten*

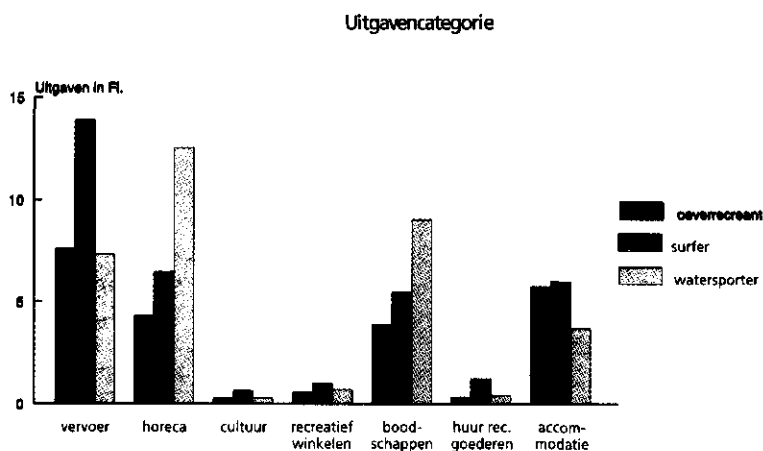
De verblijfsrecreanten besteden gemiddeld voor f 34,85 per persoon per dag, waarbij "horeca" de belangrijkste uitgavencategorie is. In dit bedrag zitten zowel de uitgaven van de Nederlanders als van de buitenlanders inbegrepen. Onderzoek van het NRIT (1995) heeft ook geleid tot een gemiddelde dagbesteding voor verblijfsrecreanten, alleen afzonderlijk voor Nederlanders en buitenlanders. Een gemiddelde hiervan ligt rond de f 58,00. Vergelijken we deze dagbesteding met de uitkomst in de Grevelingen, dan valt het bedrag van verblijfsrecreanten in de Grevelingen fors lager uit. Het verschil wordt met name veroorzaakt door verschil in verblijfskosten. Een verklaring kan zijn dat in de kuststreken veel mensen verblijven in de goedkopere verblijfsaccommodaties tent of caravan, waarvan een groot gedeelte met vaste standplaats. De kosten hiervan vallen aanzienlijk lager uit dan bijvoorbeeld van een verblijf in een hotel. In het Nederlandse gemiddelde van het NRIT zitten alle accommodatievormen verwerkt.

#### *Oeverrecreant, surfer en watersporter*

Surfers en watersporters besteden anderhalf keer zoveel als oeverrecreanten. De onderlinge verdeling over de uitgavencategorieën verschilt echter. De vervoerskosten maken bij de surfers 40% van de uitgaven uit. Vergeleken met oeverrecreanten (34%) en watersporters (22%) is dit aandeel vrij groot.

**Tabel 3.3** Gemiddelde dagbesteding in guldens en percentuele verdeling, verdeeld naar recreatieactiviteit en uitgavencategorie

	Oeverrecreant		Surfer		Watersporter	
	guldens	%	guldens	%	guldens	%
Vervoer	7,57	34	13,85	40	7,35	22
Horeca	4,29	19	6,43	19	12,53	37
Cultuur	0,24	1	0,60	2	0,27	1
Recreatief winkelen	0,53	2	0,96	3	0,70	2
Boodschappen	3,84	17	5,44	16	9,03	26
Huur recreatiegoederen	0,29	1	1,18	3	0,41	1
Accommodatie	5,71	26	5,99	17	3,71	11
<b>Totaal</b>	<b>22,47</b>	<b>100</b>	<b>34,45</b>	<b>100</b>	<b>34,00</b>	<b>100</b>



**Figuur 3.2** Gemiddelde dagbesteding in guldens naar recreatieactiviteit

Totaal geven de surfers een gemiddeld bedrag van f 34,45 per dag uit. Oeverrecreanten hebben een gemiddelde dagbesteding van f 22,47. Naast het vervoer zijn de accommodatiekosten hier een belangrijk onderdeel van.

De watersporters hebben een gemiddelde dagbesteding van f 34,00. Opvallend is dat niet de vervoerskosten maar de horeca-uitgaven het grootste gedeelte van de bestedingen uitmaken (37%). Vergeleken met de dagbesteding door watersporters uit het onderzoek van DTV (1994) à f 38,56, vallen de uitgaven iets lager uit. In het bedrag van DTV zit een groter aandeel aan "recreatief winkelen". Daarnaast zijn ook scheepvaartartikelen meegenomen in de berekening. Vaste lasten van het transport zitten echter niet in het bedrag van

DTV besloten. Het verschil in totaaluitgave zou dus kunnen zitten in het al dan niet meenemen van bepaalde recreatiegoederen.

Tussen de passanten en vaste-ligplaatshouders onder de watersporters doet zich nauwelijks verschil in uitgaven voor. De passanten besteden gemiddeld f 33,50 en de vaste-ligplaatshouders geven circa f 35,00 uit. De laatste groep geeft percentueel meer uit aan de horeca dan de passanten (43% tegen 33%). De passanten daarentegen geven gemiddeld meer uit aan accommodatie dan de vaste-ligplaatshouders (13% tegen 7%). Hierbij moet wel vermeld worden dat de accommodatiekosten van de vaste-ligplaatshouders genomen zijn over een heel jaar (huur jaarplaats) en van de passanten voor hun verblijf in de Grevelingen. Een vergelijking binnen deze uitgavencategorie is daarom moeilijk te trekken.

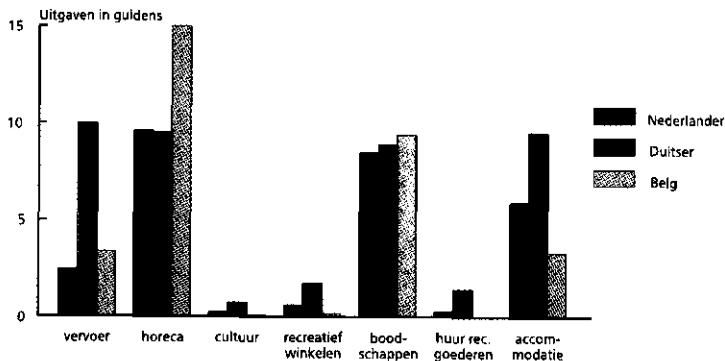
### *Nationaliteit*

Er bestaat een aanzienlijk verschil in uitgaven tussen de Nederlandse, Duitse en Belgische verblijfsrecreanten (tabel 3.4). In deze vergelijking zijn de dagrecreanten niet meegenomen. Tussen dag- en verblijfsrecreanten bestaat namelijk een groot verschil in uitgaven. Aangezien de Duitse groep bijna alleen uit verblijfsrecreanten bestaat (96%) en onder de Nederlanders juist veel dagrecreanten voorkomen, levert een vergelijking van algemene uitkomsten geen goed beeld op.

*Tabel 3.4 Gemiddelde dagbesteding van verblijfsrecreanten in guldens en percentuele verdeling, verdeeld naar nationaliteit*

	Nederlander		Duitser		België	
	guldens	%	guldens	%	guldens	%
Vervoer	2,46	9	9,99	24	3,37	10
Horeca	9,59	35	9,53	23	17,28	51
Cultuur	0,25	1	0,73	2	0,09	0
Recreatief winkelen	0,60	2	1,73	4	0,17	1
Boodschappen	8,50	31	8,91	21	9,41	28
Huur recreatiegoederen	0,26	1	1,43	3	0,00	0
Accommodatie	5,89	21	9,50	23	3,32	10
<b>Totaal</b>	<b>27,55</b>	<b>100</b>	<b>41,82</b>	<b>100</b>	<b>33,64</b>	<b>100</b>

De Duitse verblijfsrecreanten geven met bijna f 42,00 aanzienlijk meer per dag uit dan de andere nationaliteiten. Nederlandse verblijfsrecreanten blijken met circa f 27,50 het "zuinigst" te zijn. De Belgische overnachters geven gemiddeld f 33,50 per dag uit.



**Figuur 3.3** Gemiddelde dagbesteding van verblijfsrecreanten in guldens naar nationaliteit

De verdeling over de verschillende uitgavencategorieën laat grote verschillen zien in de categorieën horeca en accommodatie. Duitse verblijfsrecreanten geven het meest uit aan accommodatie met gemiddeld f 9,50 en Belgen het minst met gemiddeld f 3,32. De Belgen blijken het meest uit te geven aan de horeca. Deze uitgavencategorie maakt ruim 50% uit van de totale uitgaven van de Belgische verblijfsrecreanten. Dit is opvallend hoger dan bij de Nederlanders (35%) en de Duitsers (23%).

De vervoerskosten laten een overeenkomstig beeld zien met de af te leggen afstand. De Duitse verblijfsrecreanten geven circa f 10,00 uit aan vervoer, de Belgische verblijfsrecreanten rond de f 3,40 en de Nederlandse gemiddeld f 2,50. Percentueel maken de vervoerskosten voor de Duitsers een groter deel uit van de dagbestedingen (24%) dan bij Belgen en Nederlanders (circa 10%).

### 3.4 Totale bestedingen Grevelingen

Het totaal aan bestedingen gedurende een jaar is berekend door per activiteit het totaal aantal bezoeken te vermenigvuldigen met de gemiddelde dagbesteding.

Zoals gezegd zijn er geen cijfers bekend over het aantal surfers dat jaarlijks de Grevelingen bezoekt. Deze recreanten zitten daarom inbegrepen in de totaalstelling van de oeverrecreanten. Voor de watersporters is uitgegaan van de gemiddelde dagbesteding per passant opgehoogd naar het totaal aantal passantendagen (totaal 376.500) en de gemiddelde dagbesteding per vasteligplaatshouder vermenigvuldigd naar het totaal aantal dagen (totaal 522.500) dat doorgebracht wordt in de Grevelingen. Tabel 3.5 geeft weer welke bedragen dit per jaar oplevert.

Op deze wijze berekend wordt er per jaar door de Grevelingen ruim 73 miljoen gulden aan recreatiebestedingen gegenereerd.

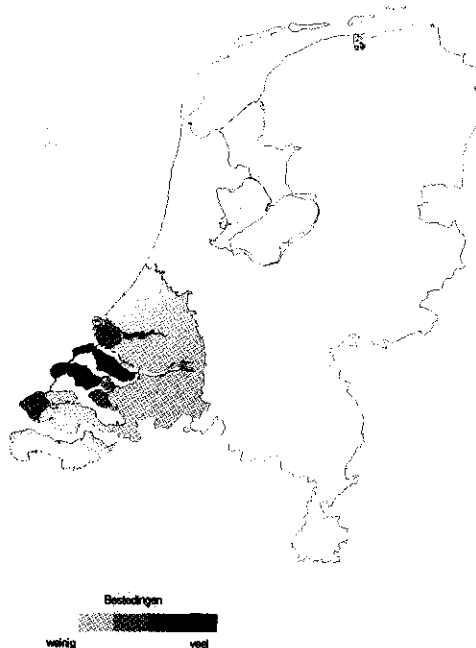


Tabel 3.5 Totaalbestedingen per activiteit per jaar (x f 1.000)

	Oever	Passant	Vast	Totaal
Vervoer	13.206	2.956	3.684	19.846
Horeca	6.776	3.573	9.144	19.493
Cultuur	493	37	277	807
Recreatief winkelen	919	241	428	1.588
Boodschappen	5.911	2.203	7.644	15.758
Huur recreatiegoederen	825	154	225	1.204
Accommodatie	7.735	1.145	5.460	14.340
<b>Totaal</b>	<b>35.865</b>	<b>10.309</b>	<b>26.862</b>	<b>73.036</b>

### 3.5 Geografische spreiding bestedingen

Aan de recreanten is gevraagd in welke plaats ze hun uitgaven hebben gedaan. De plaats van besteding kon op een dag erg variëren, van 's morgens een kopje koffie in Ouddorp tot 's avonds dineren in Vlissingen. De vervoerskosten zijn niet meegenomen in de geografische spreiding, omdat de benzinekosten niet aan een plaats toe te wijzen zijn.



Figuur 3.4 Regionale spreiding van bestedingen gegenereerd door recreatie in de Grevelingen

Allereerst is gekeken naar de regionale verdeling exclusief de accommodatiekosten. De meeste uitgaven worden gedaan rond de twee dammen van het Grevelingenmeer met uitloop op de eilanden. Op Schouwen-Duiveland wordt ruim 60% van de bestedingen gedaan en op Goeree-Overflakkee "slechts" 15%. De overige uitgaven vallen vrijwel allemaal in een straal van 65 km rond de Grevelingen.

Inclusief accommodatiekosten genereert Goeree-Overflakkee 41% van de uitgaven tegen Schouwen-Duiveland bijna 50%. Exclusief vervoer komt dit neer op respectievelijk circa 20 miljoen voor Goeree-Overflakkee en circa 26 miljoen voor Schouwen-Duiveland. Hier zou uit opgemaakt kunnen worden dat de verblijfsrecreanten voor uitgaan (horeca) en boodschappen relatief vaak het eiland Schouwen-Duiveland kiezen. Voor Goeree-Overflakkee zijn de verblijfsrecreanten die voor de Grevelingen komen dus een belangrijke doelgroep om inkomsten te genereren.

De overige uitgaven blijven ook bij deze benadering binnen een straal van 65 km (figuur 3.4)

## 4. INKOMEN EN WERKGELEGENHEID

### 4.1 Inleiding

De enquête heeft informatie opgeleverd over de bestedingen die direct samenhangen met het recreatiegebied. Exclusief BTW bedragen deze ruim 64 miljoen gulden (tabel 4.1). Deze informatie is in vier bestedingscategorieën samengevat, namelijk de horeca (accommodatie, consumpties), de recreatie (cultuur, huur recreatiegoederen, accommodatie jachthavens), het transport (benzine, reparatie van vervoermiddelen, vaste lasten, kosten openbaar vervoer, parkeergeld, brug- en sluisgeld), en de handel (recreatief winkelen, boodschappen). Aan de hand van deze bestedingen kunnen de effecten voor de regio berekend worden. De Zeeuwse input-outputtabel wordt gebruikt om de uitstralingseffecten van de Grevelingen na te gaan in termen van inkomen en werkgelegenheid.

Tabel 4.1 *Geraamde directe bestedingen van de Grevelingen, naar bedrijfstak, 1996*

Bedrijfstak	Inclusief BTW		Exclusief BTW	
	x 1.000 gld.	%	x 1.000 gld.	%
Horeca	27.228	37	23.887	37
Recreatie	8.616	12	7.333	12
Transport	19.846	27	16.914	26
Handel	17.346	24	16.217	25
Totaal	73.036	100	64.351	100

### 4.2 Inkomen

Bovengenoemde bestedingen leiden tot direct en indirect inkomen. Het directe inkomen wordt in de recreatiebedrijfstakken zelf verdiend (bijvoorbeeld door de verhuurder van surfplanken), terwijl het indirecte inkomen wordt voortgebracht in bedrijfstakken die verbonden zijn met de recreatieactiviteiten (bijvoorbeeld de leverancier van de surfplanken). Als maatstaf voor het inkomen is de bruto toegevoegde waarde genomen, die is opgebouwd uit lonen, salarissen, sociale lasten, overige inkomens (zoals winst, rente en dividend) en afschrijvingen.

*Tabel 4.2* *Inkomen per bedrijfstak van de Grevelingen en de verdeling hiervan over het directe en indirecte deel, 1996*

Bedrijfstak	Inkomen (mln. gld)	Procenten	
		direct	indirect
Horeca	16,1	79	21
Recreatie	5,5	76	24
Transport	8,8	70	30
Handel	13,3	80	20
<b>Totaal</b>	<b>43,7</b>	<b>77</b>	<b>23</b>

De 64 miljoen gulden aan directe bestedingen van de Grevelingen genereren een totaal inkomen van bijna 44 miljoen gulden. Hiervan wordt zo'n 37% bijeengebracht door de horecasector, en vormt de bedrijfstak handel met 30% een andere belangrijke post. Een vijfde deel van de totale verdiensten van de Grevelingen heeft verder te maken met transport.

De inkomsten die verband houden met de totale Zeeuwse recreatie en horeca zijn geschat op zo'n 397 miljoen gulden (respectievelijk 12 en 385 miljoen gulden). De Grevelingen levert hieraan dus een bijdrage van 5,5%.

### **4.3 Werkgelegenheid**

Voor de Grevelingen is de totale werkgelegenheid geraamd op 540 arbeidsjaren, waarvan ruim vier vijfde deel te maken heeft met directe werkgelegenheid (tabel 4.3).

*Tabel 4.3* *Werkgelegenheid per bedrijfstak van de Grevelingen en de verdeling hiervan over het directe en indirecte deel, 1996*

Bedrijfstak	Werkgelegenheid (arbeidsjaren)	Procenten	
		direct	indirect
Horeca	195	87	13
Recreatie	105	87	13
Transport	78	66	33
Handel	162	84	16
<b>Totaal</b>	<b>540</b>	<b>83</b>	<b>17</b>

Zo'n 36% van de directe en indirecte werkgelegenheid van de Grevelingen wordt gegenereerd door de horecasector, en zo'n 30% door de bedrijfstak handel.

Als alleen de werkgelegenheid van de horeca- en recreatiegroep in beschouwing wordt genomen (300 arbeidsjaren), kan weer inzicht worden gegeven in de betekenis ervan voor de totale Zeeuwse horeca- en recreatiebedrijfstak. Deze laatste doelcategorie is geschat op ruim 3.800 arbeidsjaren. De bijdrage van de Grevelingen komt dan uit op zo'n 7,7%.

#### **4.4 Economisch belang**

Bij het vaststellen van het economische belang van een gebied als de Grevelingen speelt de vraag of er ook alternatieve bestemmingen zijn in het geval de Grevelingen als recreatiegebied mocht wegvallen. Als er een keuze bestaat tussen de Grevelingen en een ander watersportgebied binnen Nederland, dan zal dit waarschijnlijk niet veel uitmaken voor de nationale economie. De recreanten besteden hun geld dan in een ander, vergelijkbaar gebied. Voor de regionale economie zal dit echter wel consequenties hebben. Werkgelegenheid die ter plaatse ontstaat of juist blijft bestaan door de aanwezigheid van recreanten in het gebied gedurende enkele maanden, zal hoogstwaarschijnlijk wegvallen. Bestaat de keuze van een recreant echter uit een bezoek aan de Grevelingen of aan het buitenland, dan is ook op nationaal niveau sprake van verlies aan werkgelegenheid en inkomen.

# LITERATUUR

- Bossche, M.A. van den et al. (1993)  
*De economische betekenis van toerisme en recreatie in Zuid-Holland; een onderzoek in opdracht van de provincie Zuid-Holland; Nederlands Economisch Instituut (NEI), Afdeling Regionale en Stedelijke Ontwikkeling; Rotterdam*
- Bruin, A.H. de en P.M.A. Klinkers (1994)  
*Recreatietoervaart: de moeite waard; Een onderzoek onder toevaarders naar vaargedrag, motieven, bestedingen in zeven watersportregio's in Nederland; Wageningen; DLO-Staring Centrum; rapport 307*
- Bruin, A.H. de en P.M.A. Klinkers (1995)  
*Waterrecreatie in de Oosterschelde, Voordelta en Waddenzee; Een onderzoek onder watersporters in kustwateren naar motieven, gedragingen en bestedingen; Wageningen; DLO-Staring Centrum; rapport 385*
- CBS  
*Regionale Economische Jaarcijfers 1992; Centraal Bureau voor de Statistiek; Voorburg*
- CBS (1995)  
*Vakanties van Nederlanders 1994; Centraal Bureau voor de Statistiek; Voorburg/Heerlen 1995*
- CBS (1996)  
*Statistisch Jaarboek 1996; Centraal Bureau voor de Statistiek; Voorburg/Heerlen*
- CBS/NBT (1996)  
*Toerisme en recreatie in cijfers 1996; Centraal Bureau voor de Statistiek; Voorburg/Heerlen 1996*
- Dormans, H.B.M.A. (1991)  
*De economische effecten van de dagrecreatie in Friesland; Provincie Friesland, Afdeling Onderzoek, Leeuwarden, rapportnr. 183.*
- DTV Consultants/Hendriks, drs. A. (1994)  
*Gebbruikersonderzoek dagrecreatieterreinen Kabbelaarsbank en Strand Grevelingen; Breda; DTV Consultants i.o.v. Natuur- en Recreatieschap de Grevelingen*

- DTV Consultants/Buijvoets, drs. C.M. (1994)  
*Watersport in de Grevelingen; een inventariserend onderzoek; Breda; DTV Consultants i.o.v. Natuur- en Recreatieschap de Grevelingen*
- DTV Consultants/Wijffels, S.L.M en G.J. de Vink (1996)  
*Gebruikersonderzoek De Punt; Breda; DTV Consultants i.o.v. Natuur- en Recreatieschap de Grevelingen*
- DTV Consultants/Wijffels, drs. B en drs. A. Hendriks (1994)  
*Gebruikersonderzoek bezoekerscentrum Grevelingen; resultaten enquêtes augustus 1993 - mei 1994; Breda; DTV Consultants i.o.v. Natuur- en Recreatieschap de Grevelingen*
- Eding G., T.M. Stelder, E.R. Vos en J. Oosterhaven (1995)  
*Bi-regionale interactie; Nieuwe input-outputtabellen voor Groningen, Friesland, Drenthe en Overijssel voor 1990; Stichting Ruimtelijke Economie Groningen*
- Grontmij (1983)  
*Provinciaal beleidsplan recreatie en toerisme Zeeland: beleidsrapport fase 1; Grontmij*
- Jensen, R.C., T.D. Mandeville and N.D. Karunaratne (1979)  
*Regional Economic Planning; Generation of regional input-output analysis; London*
- Johns, P.M. and P.M.K. Leat (1987)  
*The application of modified GRIT input-output procedures to rural development analysis in Grampian regions; Journal of Agricultural Economics*
- LNV (Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij) (1993)  
*"Kiezen voor Recreatie": beleidsnota openluchtrecreatie 1992-2010; Staatssecretaris van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij; Ministerie van LNV; 's Gravenhage*
- NBT (1996)  
*Strategisch Marketing Plan 1997-1999; bijlage; Nederlands Bureau voor Toerisme; Leidschendam*
- Nederlands Economisch Instituut (NEI) en Economisch Technologisch Adviesbureau Strankinga B.V. (ETAS) (1992)  
*De economische betekenis van toerisme en recreatie in Rotterdam en Rijnmond; onderzoek in opdracht van Ontwikkelingsbedrijf Rotterdam; NEI, afdeling Regionale en Stedelijke Ontwikkeling - ETAS, Rotterdam/Hilversum*

- NRIT (1990)  
*De economische betekenis van toerisme en recreatie in Nederland; Breda*
- NRIT (1993)  
*De economische betekenis van toerisme en recreatie in Nederland anno 1992; Breda*
- NRIT (1996)  
*Trendrapport Toerisme 1995/96; Breda*
- Smith, P.S. and W.I. Morrison (1974)  
*Simulating the Urban Economics; London*
- Stichting economisch-technologisch instituut voor Utrecht (1984)  
*De economische betekenis van toerisme en recreatie voor de provincie Utrecht; ETI; Utrecht , rapportnr. 215*
- Teeuwen, J.L. (1997)  
*Verkenning economische effectenberekening; Gebruikte methoden binnen de sector recreatie & toerisme; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO); Interne nota 468*
- Visser, ing. J. (1995)  
*Het Grevelingenmeer natuurlijk ingericht; Achtergronden van 25 jaar inrichting en beheer, Lelystad; Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Directoraat-Generaal Rijkswaterstaat, Directie IJsselmeergebied; Flevobericht nr. 378*



## BIJLAGEN

## Bijlage 1 Begrippenlijst

De begrippen recreatie en toerisme worden vaak in één adem genoemd. Ook worden ze in de dagelijkse praktijk door elkaar gebruikt. Eénduidigheid in de afbakening van de begrippen ontbreekt echter. Er wordt gesproken over toeristen en recreanten, recreatieproject en toeristisch attractiepunt, dagtoerisme en dagrecreatie, toeristisch product en recreatie-industrie, watertoerist en waterrecreant, enzovoort.

Sommigen brengen daarmee verschil aan tussen commerciële voorzieningen voor de vrijetijdsbesteding buitenshuis (toerisme) en niet-commerciële voorzieningen (recreatie). Anderen reserveren de term toerisme voor vakanties en de term recreatie voor dagtochten. Weer anderen brengen daarmee verschil aan tussen personen die van buiten de regio afkomstig zijn (toeristen) en de lokale bevolking (recreanten).

In deze studie kunnen, analoog aan de meest gangbare praktijk, beide begrippen door elkaar en naast elkaar gebruikt worden. Er wordt echter uitgegaan van het begrip recreatie als het gaat om een bezoek aan de Grevelingen. Het betreft hier een openbaar toegankelijk gebied voor openluchtrecreatie. De bezoekers zullen dan ook aangeduid worden als recreanten (dag- of verblijfsrecreant). In het gebied bevinden zich wel enkele commerciële voorzieningen. Samen vormen ze het toeristisch product Grevelingen.

- |                    |   |
|--------------------|---|
| Dagrecreatie       | - alle bestedingen van de vrije tijd, die minimaal twee uur duren en maximaal één dag duren en die buiten de directe, vaste of tijdelijke woonomgeving plaatsvinden in de openlucht.  |
| Dagtochten         | - uitstapjes voor recreatieve doeleinden, met een minimumduur van 2 uur zonder overnachting elders.   |
| Oeverrecreatie     | - de activiteiten die plaatsvinden op, langs of vanaf de oever. Voor de oeverrecreatie is het water een onmisbaar element.  |
| Openluchtrecreatie | - de recreatieve activiteiten die ontspanning en zelfontplooiing als hoofddoel hebben, uit vrije keuze worden verricht en die plaatsvinden in de openlucht.   |
| Passanten          | - niet-gebiedsgebonden watersporters, zonder vaste ligplaats en als zij slechts enkele uren aanmeren of een of meerdere dagen/nachten verblijven.   |
| Recreatiegoederen  | - goederen die aangeschaft worden voor de uitoefening van vormen van recreatie en toerisme. Deze kunnen als volgt verdeeld worden:<br>a) duurzame recreatiegoederen met mogelijkheid tot overnachtingen (tweede woning, caravan, boot en tent);<br>b) semi-duurzame recreatiegoederen, voorzover naar het oordeel van de consument ten behoeve van de va- |

	<p>kantie aangeschaft (surfplank, bagagewagen, racefiets, en dergelijke);</p> <p>c) vlottende recreatiegoederen (kaart, reisgids, verzekering, en dergelijke).</p>
Vakanties	- een verblijf buiten de eigen woning doorgebracht voor recreatieve doeleinden met minimaal één overnachting anders dan bij familie en kennissen. Ook meerdaags zakelijk bezoek met overnachtingen elders valt buiten deze definitie.
Vaste ligplaats-	- gebiedsgebonden watersporter die in een van de havens in het houdergebied een vaste ligplaats heeft, dat wil zeggen dat er voor een periode van ten minste een seizoen bij de jachthaven een box of plaats aan de kade wordt gehuurd.
Verblijfsrecreatie	- het doorbrengen van een verblijf buiten de eigen woning voor recreatieve doeleinden, exclusief het familie- en kennissenbezoek. Tijdens het verblijf vindt minstens één overnachting plaats.
Waterrecreatie	- aan water gebonden vormen van toerisme en recreatie.
Watersport	- het recreatieve gebruik van zeilboten, motorboten, zeilplanken, roeiboten, kano's en rubberboten.
Grote watersport	- Hierbij wordt gebruikgemaakt van boten, die op enigerlei wijze geschikt zijn voor het varen op grotere wateren en waarmee zonder veel ongemak een tocht kan worden gemaakt van één of meer dagen; in de regel zijn dit vooral zeil- en motorboten.
Kleine watersport	- de watersport, waarbij gebruik wordt gemaakt van (kleine) pleziervaartuigen die door hun geringe actieradius en het <i>geringe vermogen niet in ongunstige weersomstandigheden</i> kunnen varen en zeer tijd-, plaats- c.q. basisgebonden zijn (kleine meeneembootjes, kano's, zeilplanken en dergelijke).
Zakenreizen	- reizen die ondernomen worden vanuit de commercie, in het kader van arbeid.

## Bijlage 2 Totaaloverzicht enquêtedata, -locaties en het weer

Enquêtedata	Enquêtelocaties	Aantal	Weersomstandigheden
Vrijdag 26 juli	Grevelingendam	30	Zonnig en droog. Circa 23°C. Weinig wind.
	Kabbelaarsbank	32	
	Haven Port Zélande	52	
	Haven Brouwershaven	36	
	Ossehoek	41	
Zaterdag 27 juli	Grevelingendam	34	Half- tot zwaarbewolkt en regenachtig. Circa 16°C. Matige wind.
	Kabbelaarsbank	46	
	Haven Brouwershaven	25	
	Haven Aqua Delta Bruinisse	40	
	Ossehoek/Archipel	18	
Zondag 28 juli	Grevelingendam	45	Half- tot zwaarbewolkt. Matige wind. Circa 17°C.
	Kabbelaarsbank	25	
	Haven Brouwershaven	18	
	Haven Aqua Delta Bruinisse	34	
	Mosselbank	18	
Maandag 29 juli	De Punt	52	Half- tot zwaarbewolkt. Matige wind. Circa 18°C.
	Binnenkant Brouwersdam	8	
	Haven Aqua Delta Bruinisse	44	
	Kabbelaarsbank	15	
Dinsdag 30 juli	Kabbelaarsbank	1	Afwisselend. Circa 20°C. Matige tot krachtige wind.
	Haven/strandje Den Osse	21	
	Haven/strandje Herkingen	43	
	Haven Ouddorp	22	
	Scharendijke	10	
	Binnenkant Brouwersdam	33	
Zondag 18 aug.	De Punt	52	Zonnig en droog. Circa 20°C. Zwakke tot matige wind.
	Haven Herkingen	26	
Maandag 19 aug.	Grevelingendam	40	Zonnig en droog. Circa 25°C. Matige wind.
	De Punt	32	
	Binnenkant Brouwersdam	12	
Woensdag 18 sept.	De Punt	6	Half- tot zwaarbewolkt. Circa 16°C. Harde wind.
	Kabbelaarsbank	54	
Zaterdag 28 sept.	Haven Aqua Delta Bruinisse	27	Half- tot zwaarbewolkt. Matig tot krachtige wind. Circa 15°C.
	Grevelingendam	37	